

Милица С. Јоковић Пантелић¹
Институт друштвених наука,
Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење
Београд (Србија)

316.45/.46:32(497.11)
394:32(497.11)
Оригинални научни рад
Измењен 14/09/2022
Прихваћен 14/09/2022
doi: [10.5937/socpreg56-40089](https://doi.org/10.5937/socpreg56-40089)

КОРУПЦИЈА У НАРОДНИМ ОБИЧАЈИМА У СРБИЈИ – СОЦИОЕТНОЛОШКИ ПРИСТУП²

Сажетак: У раду је са социоетнолошког аспекта анализирана корупција у оквиру народних обичаја у Србији. Анализом су обухваћени начини и облици корупције који су настали и практиковали се у последњем периоду владавине Османске империје у Србији. Преко записа најпознатијих ученика Јована Цвијића, првог великог српског научника, показано је како је корупција настала и развијала се у Србији и колико је утицала на народне обичаје српског народа. Анализом су обухваћени истраживачки подухвати који показују начине, облике и типове корупције практиковане у Србији приликом формирања нововековне српске државности у 19. веку као и на почетку 20. века и између два светска рата. Типолошки, корупција у Србији припада парохијалној, институционалној и политичкој корупцији. Посебно је у раду анализирана осуда и оправданост корупције у српској народној традицији. У закључку рада истиче се да социоетнолошки записи показују да је корупција односно подмићивање настало као последица људске грамзивости, али и неповољних историјских и социјалних околности које су утицале на негативно искуство и негативне обрасце коруптивног понашања. Оно се кристализовало у облику порука које се преносе са генерације на генерацију.

Кључне речи: корупција, народни обичаји, парохијална корупција, институционална корупција, политичка корупција

¹ mjokovic@idn.org.rs

² Рад је прерађени део текста из докторске дисертације „Утицај традиције на формирање коруптивног обрасца понашања у Србији — антрополошко-културолошки и политиколошки приступ” одбрањене на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, <https://nardus.mfn.gov.rs/handle/123456789/10670>. Рад је написан у оквиру Програма истраживања Института друштвених наука за 2022. годину који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

УВОД

Реч корупција, која долази из латинског језика, позната је у српском језику под називима мито, подмићивање, поткупљивање, подмазивање (Génaux, 2007, str. 115–116). Већ је Вук Стефановић Караџић ове речи које означавају корупцију ставио у речник из 1818. године.³ То је поновио и у другом, допуњеном издању речника из 1852. године.⁴ Корупција је дуго позната у српском народу; вероватно да је стара колико и први организовани облици живота на територији Србије. Другим речима, корупција је постојала од самог формирања српске државе. Она је само попримала различите облике и садржаје током историје. Неспорно је да је њеном развоју и опстанку допринело и дуго ропство под Османском империјом. Развијеност њених значења управо је Вук Караџић забележио у оба речника.

Од почетка појаве корупције и њеног развоја у Србији могу се уочити и њени типови. У Србији се могу издвојити три доминирајућа типа корупције: парохијална, институционална и политичка корупција. У оквиру сваког од наведена три типа може се разликовати – мала и велика корупција (Јоковић, 2018, str. 276–282).

Корупција као појава добила је значења и у обичајима српског народа.⁵ Она је најчешће негативно обележавана јер је људима наносила штету. У тешким условима

³ У Вуковом речнику 1818. године није уврштена реч мито, али јесу речи митити, подмитити, подмићивање, подмићивати, поткупљивање, поткупљивши, поткупиши, подмазати, подмазивање и подмазивати (Stefanović Karadžić, 1966, str. 403, 579, 580, 619).

⁴ За разлику од Вуковог речника из 1818. године, у допуњеном издању из 1852. године налазе се следеће речи које означавају корупцију: мито, митити, подмита, подмитити, подмићивање, подмићивати, поткупити, поткупљивање, поткупљивати, подмазати, подмазивање, подмазивати (Stefanović Karadžić, 1986, str. 505, 720, 721, 764). У речнику Српске академије наука и уметности налазимо речи мито и митити. Реч мито има три значења. У првом значењу, мито је „*новац или нека друџа вредносна ствар као дар, награда којом се неко (обично ко је на власици, ко има ујиција и сл.) људодбија да удовољи даваочевој жељи, молби (најчешће на нејошићен, незаконит начин)*” (Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, 1984, str. 646). У другом значењу, мито је „*ћорез који се њлаћа за ћреношење робе ћреко државне ћранице, царина*” (Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, 1984, str. 647). У трећем значењу, мито је „*најрага, њлаћџа, надокнада уојићџе*” (Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, 1984, str. 647). Реч митити има два значења. Једно је изворно, а друго је фигуративно. У првом значењу, митити је „*гајући митио ћригодбијајџи (која) за своје инћересе, ћодмићивајџи, ћојћкујљивајџи, ћојћћлаћивајџи*” (Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, 1984, str. 644). У другом, фигуративном значењу, митити је „*ћригодбијајџи, ћримамљивајџи, ододровољавајџи ласкањем, лејџим речима, ћоклонима, мажењем и сл.*” (Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, 1984, str. 644).

⁵ „Обичаји су искуством и навиком створене одредбе, које као какви закони, иако нигде нису написане, управљају целокупним животом и радом извесног друштва... Изгледа да су првобитно многи обичаји, можда и највећи њихов број, били искуством стечене навике, које су најбоље одговарале, или бар по изгледу најбоље одговарале, општим потребама једне друштвене заједнице. Као такве, ове су навике, затим, улазиле у сталну употребу, док им се нису прилагодили сви њени чланови и почели их сматрати као нешто неопходно. Кад се на овај начин једно људско друштво потпуно уживи у своје навике, кад по њима стално живи и ради, онда оне нису више навике већ *обичаји*” (Ђорђевић, 1984а, str. 23). Обичаји могу бити и

преживљавања у ропству, људи су се, да би опстали и да би нешто стекли, довијали на различите начине. Наравно, најчешће је то било ради пуког преживљавања, а много мање у циљу стицања богатства и положаја. Поробљивач је то добро знао, па је онима који су се борили, не само за преживљавање него и за материјално богаћење и статусно место у империји, нудио својеврсно подмићивање, на шта се у суштини сводило прихватање вере поробљивача, напуштањем православног хришћанства и преласком у ислам. То је препознатљиво и по чињеници да сви који су прешли у ислам нису престали да говоре српски, него је управо језик показао шта им се догађало. Мали је број оних који су преласком на другу веру потиснули свој језик и потпуно усвојили језик освајача. Чак и ако би научили језик поробљивача, њихови наследници, односно генерације потомака, заборавили су га и језик туђина је потпуно потиснут из њиховог породичног васпитања.

ПОДМИЋИВАЊЕ ТУРСКИХ ВЛАСТОДРЖАЦА У СРБИЈИ

Под утицајем Јована Цвијића, првог великог српског научника који је имао знања не само из географије, односно природних, већ и из друштвених наука, и који је унео систематичност у српску науку после доласка са студија у Бечу, његови ученици, посебно Риста Т. Николић и Јован Ердељановић, бавили су се етнологијом и оставили ваљане етнолошке записе везане за одређене српске области. Њихова интересовања за етнологију Цвијић је пробудио својим антропогеографским истраживањима. Ердељановић ће написати и први уџбеник из етнологије у Србији (Erdeljanović, 1932). У етнолошким записима они су оставили и доста описа негативних појава које су пратиле српски народ у прошлости, али и у њиховом времену. Њихова етнолошка истраживања богата су грађа за изучавање народних обичаја, народне ношње, фолклора, али и социјалног статуса становника.

На основу истраживања ових научника не могу се до краја уопштавати негативне појаве. Оне су имале специфичности које су их разликовале – сваки крај Србије који су истраживали имао је неку посебност кад је реч о феномену корупције. Виђење мита и подмићивања повезано је и са животним условима у различитим крајевима, као и са политичким животом људи тих крајева. Велики удео у томе има и прошлост, посебно време ропства под Османлијама. Тако, на пример, Риста Т. Николић пише, на основу антропогеографског проучавања Крајишта и Власине, да су у доба турске владавине, према казивању становника тих крајева, људи успевали да стекну имовину понекад чак и на брз и лак начин. Јер, турски властодршци, посебно нижег ранга попут спахија, каткад су због великих простора и ненасељености на чудан и лак начин давали имања поробљеној раји. Најчешће је то било повезано с подмићивањем у облику поклона у натури. Николић пише да су становници тих крајева подмићивањем „проширивали међе села приликом њихова утврђивања од стране Турака” (Nikolić, 2016, стр. 113). Догађало се да су спахије „и за једне чарапе” давале

позитивни и негативни. Када је у питању корупција, и када се као навика увуче у друштвени живот заједнице, она постаје негативан обичај.

писане тапије о поседовању имања. Он наводи да постоје предања „да се од Турчина онда могло добити и село за лулу дувана!” (Nikolić, 2016, str. 113). Риста Т. Николић описује и начин подмићивања. Када би, пре него што турски кадија утврди међу, неко од сељака узвикнуо „обричите”, тиме је даван знак кадији да ће бити дарован, односно подмићен. На то би кадија међу постављао тако да њома имање прошири. Другим речима, подмићивање није било директно, већ је успостављан прећутни код за давање „дарова”, којим је ономе ко има власт јасно поручивано каква се одлука очекује да би уследило мито (Nikolić, 2016, str. 113). Подмићивање локалних турских властодержаца од стране становника је типичан пример институционалне корупције (Joković, 2018, str. 277-278).

ПОЈАВА ПОЛИТИЧКЕ КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ

У једном изборном циклусу почетком 20. века, један од наших најпознатијих етнолога Јован Ердељановић постављен је у власинском крају, антропогеографски и геолошки веома интересантном, за председника изборног одбора. Обављајући ту функцију, он је као научник записивао запажања о људима тог краја, нарочито о њиховим политичким уверењима. Посебно је карактеристично што су се тамошњи људи стално вајкали како није добро што је народу дато много слободе. У њиховим представама о политици и политичком животу доминирао је ауторитарни образац, према којем власт треба стално да „држи батину у руке”, јер је то једини начин да упристоји бираче, у овом случају да тачно знају да треба за власт да гласају (Erdeljanović, 2016, str. 534). Јован Ердељановић је записао да су сељаци истицали да на основу слободе свако „има право да гласа и онај који се може ’да купи за грош’. Требало би, веле, завести јаку власт и стегнути овај народ, па камцијом по глави свакога ко се власти не покоравала!” (Erdeljanović, 2016, str. 535).

Двоструко је значење овог записа: с једне стране, сазнање бирача да су слободе и права омогућили да се људи могу на изборима поткупљивати и на тај начин доносити гласове ономе који их је поткупио; с друге стране, они који су за власт сматрају да власт по сваку цену треба слободу да доведе у питање, па и поткупљивањем које произилази из слободе и права. На тај начин они од власти захтевају да насилно угуше све што би могло да је доведе у питање. Задржавање власти по сваку цену је задржавање позиција гласача које већ имају у оквиру власти. Не брину они за власт због власти, него због својих позиција које им је власт омогућила, што је такође један од начина корумпирања бирача. Сложеност ситуације у селима власинског краја проистацала је из тога што су бирачи били присталице радикала, али су се у међувремену радикали између себе поделили. Ердељановић записује да би радикали који су остали привржени странци на власти били у стању и да укину вишестраначки систем.⁶ Ердељановићеви примери везани за политичке слободе и изборно право у

⁶ „Нисам се могао довољно начудити, када сам се овде онде уверио, какви су наопаки политички појмови и представе раширени међу становнике ових удаљених планинских предела. Тако су ме нпр. сасвим озбиљни људи из обе радикалне странке уверавали, како су ’либерали издали још на Косову’ и како је ’и Вук Бранковић био либерал’; од многих сам људи слушао,

Србији, као и представе становништва Србије о политици и политичком животу, могу се означити, када је у питању корупција, мешавином институционалне и политичке корупције (Јокović, 2018, стр. 277–280).

У социетнолошким истраживањима живота Срба у Банату, Ј. Ердџановић је прикупио и податке о подмићивању Турака док су господарили тим простором. Да би могли да се баве земљорадњом и сточарством на државној земљи, сељаци су, како он наводи, подмићивали спахије и тако успевали да користе оно што им није припадало. Према њему, они су имали корист од тога и добро су у то време живели (Erdeljanović, 1992, стр. 45). И ово је пример који показује да су се људи у несрећним околностима поробљености, да би преживели, па и нешто стекли, служили и нечасним радњама, подмићујући господаре. Иако су ови описи део драме живота Срба у неповољним околностима и представљају можда периферније или ситније делове њиховог живота, оне се морају узети у обзир као нешто што је постојало и што увек може да се употреби, посебно у злим временима.

Политичка корупција у облику куповине гласова и трговине утицајем у току бирачког процеса појавила се у Србији у периоду 19. века. Она је настављена и у првој половини 20. века. Тако је, приликом изгласавања Видовданског устава 1921. године, у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца дошло до куповине посланика да би се устав озваничио. „Корупција у нашој земљи између два светска рата није била последица инцидента, преседана, нити нешто што је везано за грабежљивост појединца, већ је била део тада успостављеног система” (Šuvaković, 2011, стр. 66). Политичка корупција од почетка српске државности произилази из напора властодржаца да опстану и задрже власт. Тако су како политичка, тако и културна начела створила „неписани и прећутни споразум између политичке власти и грађана, којим је грађанима допуштено ситно, несанкционисано кршење закона. Заузврат, политичке и економске елите нарушавају законитост на највишем хијерархијском нивоу, такође без санкционисања” (Todorović, 2014, стр. 95).

ПАРОХИЈАЛНИ ОБЛИК КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ – КУПОВИНА И ОТМИЦА ДЕВОЈАКА

Један од обичаја који прати живот Срба, а повезан је с нечим што посредно утиче да се олако прихвата и оно што нарушава достојанство живота, али и вредности као што су добро, правда и слобода, јесте отмица и куповина девојака. Тихомир Ђорђевић је и то описао у свом великом опусу, на основу истраживања српских народних обичаја. На основу аутора који су се бавили овом проблематиком у историји човечанства, он указује да је то постојало још код старих индоевропских народа, самим тим и код Словена којима припада српски народ. Ђорђевић наводи и ауторе који сматрају да је отмица девојака настала пре куповине. Пошто је отмица сматрана неком врстом штете, временом се уобичајило да се штета колико-толико надокнади.

како за нас у Србији није скупштина и да ће је зато краљ укинути, па сам узети ’бич у руке’ и слично. Нема сумње, да су овакве измишљотине и скроз погрешне погледе распрострајли по народу несавесни покрајински и сеоски политички букачи” (Erdeljanović, 2016, стр. 534).

Другим речима, да би штета била ублажена неопходна је нагодба која подразумева да отмицар треба, односно мора да плати штету коју је направдио.

Временом је то плаћање штете преображено у мирни излаз из велике опасности и потенцијално тешких последица отмице тако што је настао обичај куповине. Т. Ђорђевић сматра да су оба ова обичаја – отмица и куповина – у српском народу упоредо настајала, а не један па други, односно отмица па куповина. Ђорђевић наглашава да је тешко утврдити како су склапани „најстарији људски бракови” (Ђорђевић, 1984а, стр. 174). У сваком случају, неспорна је чињеница да је у примитивним друштвима женска особа „потреба без које се не може” (Ђорђевић, 1984а, стр. 174). Да би та потреба била задовољена, развила су се ова два начина, односно обичаја. Неспорна је и чињеница да су жене, односно девојке, постале вредност и то не само општа, већ и употребна. Та вредност је двострука: за породицу у којој се рађа, развија и расте, али и за оне који су заинтересовани за жену као потребу. Тихомир Ђорђевић пише:

„Накнада за њу не мора се давати само кад се отме, већ и када се уступа мирним путем. Најзад, овоме гледишту одговара и то што су куповина и отмица бивале из два различита узрока: куповина онда кад би се успело да се дође до погодбе, отмица онда када није било изгледа за то” (Ђорђевић, 1984а, стр. 175).

Ови обичаји тешко су нарушавали равноправност полова и уједно су били подстицај за разне врсте безакоња, односно нелегалних радњи. Да би се домогли жене, употребљавани су разни начини у купопродајним договорима. Било је ту правих изнуда, уцена, па и поробљавања. У куповини је употребљавана и натурална размена, али и новчана, као и разне врсте одрађивања, при чему су они који су одрађивали били у некој врсти ропства. Такође, због купопродаје су многе девојке остале неударе или рађале, а да нису прихватане, што је наносило велику увреду и њима и њиховим породицама. Увреда је доносила понекад и страшне осуде и казне на социјалном и моралном плану. Из ове купопродаје временом су настајале и посредничке улоге у којима су посредници, посебно ако је неколико породица заинтересовано за девојку, подмићивали и митом успевали да добију нешто што је већ и уговорено.

У Србији је почетком формирања модерне српске државе то добило такве размере да се и власт умешала у обичај куповине девојака. Посебно се то односило на цене које су родитељи захтевали за продају својих ћерки. Т. Ђорђевић наводи запис Вука Караџића да су толике суме захтеване од младожења да се сиромашни никако нису могли оженили. Из тих разлога Карађорђе је издао наређење да се за куповину жене, односно девојке, не сме више тражити „од једног дуката” (Ђорђевић, 1984а, стр. 176). Та Карађорђева заповест гласила је: „Ко девојку удаје, да не узима више од дванаест гроша за њу, као што је уређено; више који би узео изгубиће све, и то ће припасти у касу народну, а онај ће бити каштигован” (Ђорђевић, 1984а, стр. 176-177). Ђорђевић наводи да су и у Војводини, која је важила за културнију и развијену средину, девојке куповане. У тој куповини ишло се у крајности. Он наводи Ноташевићев запис у којем овај упозорава на пропаст српског народа у Аустрији. Према Ноташевићу, и куповина девојака је пример те пропасти. Колико је то далеко ишло показује и пример да, ако родитељи који продају ћерку примете да се онима који купују свидела девојка, „одраће те да ћеш памтити док си жив” (Ђорђевић, 1984а, стр.

178). При куповини често је употребљавано и ценкање, тако да су понекад продавац и купац налазили неко средње решење.

Примери отмице и куповине девојака у Србији које даје Тихомир Ђорђевић типичан су пример парохијалног типа корупције (Јокović, 2018, стр. 276-277). Овај парохијални тип повезан је и са још једном опасном друштвеном појавом која снажно утиче на опстанак корупције, уценом. У уцењивачком делу велику улогу су играли они који су имали положај посредника. Сви ови примери касније ће се у развоју Србије показати као примери за употребу корупције како у институционалне, тако и у политичке сврхе.

СОЦИЈАЛНИ ТИПОВИ И КОРУПЦИЈА

Тихомир Ђорђевић је направио типологију социјалних типова на основу економског живота. Разликовао је четири типа: „*једноставни, уједначени, њрошарани и мешовити*”, али је издвојио још један тип који је сматрао најраширенијим и назвао га *разбијени тип* (Ђорђевић, 1984b, стр. 248). Разбијени тип настао је поремећајима изазваним претапањем претходних типова, односно мешањем типова. То се најчешће збивало када су се људи пресељавали из једног краја у други. Пресељавање је подразумевало велике поремећаје, између осталог и поремећаје повезане с претходним начином живота и обичајима. Последица доласка у нову средину није само слабење претходног обрасца живота, већ и прихватање новог, што је тешко и што су се ти људи морали дуго навикавати на нове облике примерене новим околностима живота. Ђорђевић пише да

„се на новоме земљишту јављају међу групама ситни сепаратизам, неограниченост, никаква општа заједничка обавеза, себични интереси малих заједница или чак и појединаца. Услед тога, даље те ствари у много случајева постају навика и нова особина, без обзира на то да ли одговарају општој потреби и општем добру” (Ђорђевић, 1984b, стр. 265).

Једна од појава својствених овом разбијеном типу јесте и повезивање рђавих људи који су, кад се организују у местима у која су се доселили, склони да за кмета или председника села или варошице поставе младог човека, којег на основу тога уцене и држе у рукама. Он не примењује законске норме на различите врсте превара и злоупотреба. Међу тим злоупотребама су и крађе лупежа под заштитом изабраног „председника или кмета” (Ђорђевић, 1984b, стр. 268). То је једна посебна врста поткупљивања људи и на основу тога уцењивања из којег он не може да се извуче. Т. Ђорђевић сматра да би та превирања која прате српско друштво требало убрзати и убрзањем средити то нерегулисано стање. Према њему,

„превирање би се као и свако врење у природи завршило и само собом, али за то треба много времена. Сем тога, остављено само себи, нико не зна како би се извршило. Напредно човечанство убрзава друштвена превирања по својој потреби, вештачким средствима: културом сваке врсте, а још више економијом. Примена тих средстава и у нас може одвести жељеноме циљу” (Ђорђевић, 1984b, стр. 272).

Ђорђевићево запажање старо је један век и показало је у каквом је стању било српско друштво у његовом времену. Много тога што је он запазио и данас, после сто година, догађа се у Србији. Да би се ствари убрзале потребно је имати свест, посебно политичких елита, али и елита знања, да се несређена стања могу убрзати и постићи бољи и примеренији, али и стабилнији друштвени живот. Када су у питању негативне друштвене појаве, међу њима и корупција, потребно је на основу овог што је Ђорђевић писао убрзати борбу против њих нормативно, успостављањем владавине права, али и културно, подизањем професионалне културе и нивоа културе целокупног становништва. И данас примећујемо покушаје убрзања које су прихватили грађани, али одговорни да до краја то спроведу нису били на том нивоу. То је разлог што стари негативни образци и искуство које је произишало из њих и даље трају и жилаво се одупиру.

Етнолог Јеремија М. Павловић је у оквиру својих истраживања забележио доста података о народном животу, посебно у централном делу Шумадије у долини реке Јасенице у оквиру које су већа насеља Смедеревска Паланка, Топола, Аранђеловац, Велика Плана. У тој ризници су и подаци који се односе на негативну страну живота људи тог дела Шумадије. Тако је, на пример, записао песму старца Петронија Продановића из Блазнаве, близу Рудника. У тој песми Продановић истиче какав је однос људи према ближњима и наглашава да браћа један другоме раде о глави, односно спремни су на разноврсне преваре, обмане, па ако је потребно и подвале, све до слања на робију. Тако Продановић пева: „Што је туђе то је забрањено, / Ми га, браћо, највише грабимо. / А о крађи и да не мислимо, / То се код нас понајвише ради” (Pavlović, 2011, str. 291). Другим речима, ове рђаве карактерне особине показују спремност људи у том крају да се послуже разним нечасним средствима, да су спремни на отимања, крађе и све што ће им неку личну корист донети. Иако директно не помиње мито и подмићивање, али ни од тога они нису поштеђени. Ништа није свето људима спремним да се упусте у забрањене радње. Продановић такође пева: „Данак прође, па кад ноћца дође, / Кум код кума у покрају пође. / То је, браћо, пред Богом грехота, / А за образ покор и срамота, / Ту не има ни вере ни душе” (Pavlović, 2011, str. 291).

Јеремија М. Павловић је записао и нешто што је превладавало када су у питању разне куповине, где су људи често били спремни да једни друге преваре. Уз те преваре ишле су и различите врсте погодби да би те преваре биле законски потврђене. Да би то постигли, преваранти су били у стању да те послове, уместо у писарницама, обављају у кафанама у којима су кафеџије били посредници. Кафеџије су као посредници доводили писаре који би те купопродајне уговоре оверили. То је сељацима било представљено као нешто што треба да се подмити, а узречица је била „перо поквасити” (Pavlović, 2011, str. 402). Ово је пример како су језички обрађивали подмићивање тако што су налазили оне кафанске речи које олакшавајуће делују на оне који подмићују, али и на подмићене. Избегаван је директни говор; све се завршавало у наговештајима индиректног говора.

Колико је корупција обухватила власт, посебно у мањим местима, Ј. Павловић илуструје примерима, поглавито чиновника. Тако наводи да је капетан користио могућност да помогне народу свиме што му је потребно, али само под условом да му за ту услугу заузврат припадне одговарајућа накнада. Павловић пише: „Ко му да вола

или краву, ослобађа се војске, а ко је сиромах, он служи” (Pavlović, 2011, str. 456). Ово показује да подмићивање не урушава само легалитет, него наноси и неправде које су директно повезане са социјалним положајем људи. Корупција, дакле, раслојава људе, моћнима омогућава да намире разнолике потребе и интересе, док немоћни подлежу закону, а често се њихове потребе или интереси никада не задовољавају, чак ни када су легално засноване.

Истражујући однос народа и политике, Јеремија Павловић уочава да сељаци из овог краја Шумадије политику виде као могућност за спекулацију и остварење личног интереса. Чак и када се боре за место кмета, они у виду имају шуму коју ће моћи да секу без контроле и да се на тај начин окористе. Кад бирају посланике најчешће се опредељују за оне који ће бити спремни да задовоље њихов интерес, посебно да помогну у решавању разних спорова у којима су они окривљени. Павловић је уочио склоност сељака да политику односно политички страначки живот не гледају као нешто што треба да допринесе општој користи, већ само личној. Зато је код њих прелазак из странке у странку нешто потпуно нормално. Кад странка изгуби на изборима, они се лако из ње ишчлањују и прелазе у странку која је освојила власт. Карактеристично је и да се породична политика води тако што се чланови распоређују у различите странке. Најчешће зато да би, ако једној странци крене по злу, онај члан породице који је у странци на власти спасавао остале у породици чије странке нису успеле да уђу у власт. То је потпуно користољубив начин схватања политике и политичког живота. Из таквог погледа и практиковања произилази и спремност на употребу било којих доступних средстава, само да би била остварена корист или избегнута штета. Такав приступ политици подстиче их да лако посежу за решавањем својих потреба на нелегалан начин. У овом случају користољубивост је нешто што се највише цени. Ј. Павловић пише: „Сељак прелази из странке у странку чим види да се крње његови интереси” (Pavlović, 2011, str. 514). Интерес је оно што их води и мотивише да учествују у политици, а не поглед на свет, оријентација и идеологија. Зато лако прелазе из странке у странку. То се, нажалост, задржало и практикује се и у савременом политичком животу у Србији.

Истраживања Јеремије Павловића управо показују, када је у питању корупција, да се ради о мешавини институционалне и политичке корупције (Joković, 2018, str. 277–280). Темељ ове корупције је лични интерес, који је доминирао код једног великог броја становника Србије у времену које Павловић описује и истражује. Посебно долази до изражаја, у оквиру политичке корупције, трговина утицајем, као и куповина оних који су од стране становника изабрани да их представљају на различитим нивоима власти.

ОСУДА И ОПРАВДАНОСТ КОРУПЦИЈЕ У СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ТРАДИЦИЈИ

Етнолог Драгомир Антонић истиче да се у српској народној традицији осуђује примање мита. У тој осуди посебно се обележава прималац мита. У народној традицији прималац мита обележава се као незајажљив, похлепан човек, који мито не

узима због неке нужне потребе, већ из чисте грамзивости (Antonić, 2001, str. 26). Д. Антонић, међутим, истиче да је однос према миту у народној традицији подељен зависно од сваког случаја понаособ. Уврежило се мишљење да се може оправдати онај који, кад решава неку своју потребу, закључи да је мито једини начин на који може да је реши. Другим речима, народна традиција то не осуђује. Такође, не осуђује ни убрзавање неке одлуке која остварује потребу, прохтев или интерес неког појединца. То се правда искуством које произилази из односа појединца и власти; они који представљају власт склони су да одуговлаче доношење неког решења или давања неке потврде, а то наноси штету ономе ко тражи а има право на то што тражи. У таквом случају подмићивање се не осуђује. Тај страх од одуговлачења или освете чиновника у народној традицији обележен је, према Д. Антонићу, изреком: „Не може шут са рогатим” (Antonić, 2001, str. 26). То је пример којим се показује појединцу, ако крене да се жали против онога ко му зауставља доношење одлуке или решења, да може настрадати.

Тако се формира посебна одбранашка култура којом појединци оправдавају себе да су немоћни пред влашћу, посебно када је у питању државна администрација. Још један пример Драгомира Антонића, који препоручује и не осуђује подмићивање, јесте питање времена и честих долазака да би захтев био остварен. То се посебно односи на средине у којима је административни центар смештен у једном месту и служи за обављање свих административних послова за становнике околних места (Antonić, 2001, str. 26). Д. Антонић наводи да су сељаци склони да подмићивање рационализују тако што закључе да је боље подмитити него више пута ићи за нешто што ће свакако добити, али ће изгубити силно време и претрпети непотребан трошак. Антонић сматра да је овај начин приступа давању мита присутан дуго у народној традицији и да се тешко може искоренити. Према њему, то је постало „део фолклора, свакодневна појава” (Antonić, 2001, str. 27).

То лоше искуство, посебно да они који траже или примају мито прођу без икаквих последица, ствара у народу представу означену изреком: „Врана врани очију не вади” (Stefanović Karadžić, 1987, str. 75). На то се надовезује и изрека: „Сви тако раде” (Antonić, 2001, str. 27). Ова изрека, између осталог, треба да спречи могућу грижу савести онога који подмићује. Према Д. Антонићу, подмићивање ствара навику по којој се било који посао може лакше завршити тако што се „ствар подмаже” (Antonić, 2001, str. 27). Да би у нашем времену биле избегнуте речи мито и подмићивање, према Драгомиру Антонићу настају реченице које нечасну радњу ублажавају. Тако се каже: „Заврши ми одређени посао или ствар, па ћу те частити” (Antonić, 2001, str. 27). Част је еуфемизам за подмићивање. Померање значења код људи ствара утисак да су нешто мање нечасно урадили, пошто су част или чашћавање повезивани с племенитом особином човека спремног да другима нешто дарује. У овом еуфеминистичком контексту и те племените речи се дискредитују и улазе у нешто што припада незаконитим, може се рећи и криминалним радњама. Због злоупотребе ових племенитих речи, према Д. Антонићу, биће настављена „ситуација у којој ће потомци говорити језиком предака, али ће смисао њихових речи бити у супротности са претходним значењем. Изгубиће се реч мито, као што се изгубила и реч дишкреција, али ће корупција остати” (Antonić, 2001, str. 27). Драгомир Антонић

сматра да су се у народној традицији мито и подмићивање задржали и због вековног искуства да тражење или истеривање правде није само скупо, већ може и да се обруши на човека и нанесе му још већу штету.

ЗАКЉУЧАК

Мито и подмићивање су опстајали јер се, на основу искуства, полазило од става да и од садашњег зла постоји веће зло. То уводи прагматични приступ, па људи прихватају зло тако што га мере и сматрају да ће лакше изаћи на крај с мањим злом када га упореде с већим које би их лако могло погодити. Ово је трагична чињеница и искуство које код нас одржава мито и подмићивање односно корупцију. То улази у ментални склоп који се преноси из генерације у генерацију, што се може зауставити само применом радикалне мере. Другим речима, успостављањем ауторитета закона, односно спровођењем до краја владавине права у свакодневном животу.

Социоетнолошки записи показују да је корупција односно подмићивање настало као последица људске грамзивости која као могућност постоји у људској природи, али и неповољних околности које су се као искуство таложиле и обликовале негативне обрасце понашања и поука преношених генерацијама. Кад год би људе погодиле тешке животне околности и неправде они би, на основу искуства предака, покушавали да их на свој начин реше. Колико год су људи у Србији били против корупције, односно погођени корупцијом, толико су у невољама тражили начине да се њоме послуже и реше своје проблеме. Ти проблеми су били и егзистенцијалне природе, односно питање опстанка, али и похлепе која је неке од њих захватала. Зато су посебно угрожени налазили разлоге и рационализације да се корупцијом послуже. Такође, проналазили су и морална оправдања. Један од моралних приступа донекле је оправдавао њихове поступке, а то је прагматичан приступ моралу. Према том приступу, дозвољено је послужити се и нечим нечасним ако је пред нама велико и по нас опасно зло (Ћипић, 2002, стр. 69). Другим речима, препоручује се и нечасно и штетно да би било спречено нешто још горе и опасније.

Milica S. Joković Pantelić¹
Institute of Social Sciences,
Centre for Politicological Research and Public Opinion
Belgrade (Serbia)

CORRUPTION IN FOLK CUSTOMS IN SERBIA – SOCIO-ETHNOLOGICAL APPROACH²

(Translation *In Extenso*)

Abstract: The paper analyzes corruption in the framework of folk customs in Serbia from the socio-ethnological aspect. The analysis includes manners and forms of corruption generated and practised in the last period of the Ottoman Empire rule in Serbia. Through the records of the most eminent students of Jovan Cvijić, first Serbian great scientist, it is shown how corruption emerged and developed in Serbia and how it affected Serbian people's folk customs. The analysis covers research ventures showing the manners, forms and types of corruption practised in Serbia at the time of formation the new-century Serbian statehood in the 19th century, as well as at the beginning of the 20th century and between two world wars. Typologically speaking, corruption in Serbia belongs to parochial, institutional and political corruption. The paper particularly analyzes disapproval and justification of corruption in the Serbian national tradition. In the conclusion of the paper, it is emphasized that socio-ethnological records show that corruption and/or bribe emerged as a consequence of people's greediness, but also of unfavourable historical and social circumstances leading to the negative experience and negative patterns of corruptive behaviour. This was crystallized in the form of messages passed from one generation to another.

Keywords: corruption, folk customs, parochial corruption, institutional corruption, political corruption

¹ mjokovic@idn.org.rs

² The paper is the edited part of the doctoral thesis "The Influence of Tradition on the Forming the Pattern of Corruptive Behaviour in Serbia - Anthropological-Cultural and Political Science Approach", defended at the Faculty of Political Sciences in Belgrade, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/10670>. The paper was written within the Research Programme of the Institute of Social Sciences for 2022 supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development.

INTRODUCTION

The word “corruption”, deriving from Latin, is commonly known in the Serbian language as bribery, subornation or graft (Génaux, 2007, pp. 115–116). Vuk Stefanović Karadžić included the words denoting corruption in his dictionary as early as 1818.³ He repeated it in the second, supplemented edition of the dictionary from 1852.⁴ Corruption has been known among the Serbian people for a long time; it is probably as old as the first organized forms of life in the territory of Serbia. In other words, corruption has existed ever since the formation of the Serbian state. It only assumed various forms and contents throughout history. It is indisputable that its development and persistence were also contributed to by the long-lasting occupation by the Ottoman Empire. The extent of the development of its meanings was recorded by Vuk Karadžić in both editions of his dictionary.

From the very emergence of corruption and its development in Serbia, its types can be observed. Three dominant types of corruption can be distinguished in Serbia: parochial, institutional and political corruption. Within each of these three types, it is possible to distinguish minor and major corruption (Joković, 2018, pp. 276–282).

Corruption as a phenomenon assumed meanings in the folk customs of the Serbian people as well.⁵ It is most frequently labelled in negative terms because it causes harm to people. In difficult conditions of surviving in slavery, people found different ways if persisting

³ Vuk's *Dictionary* from 1818 did not include the word “bribery”, but it included the words “to bribe, bribing, buying and grafting” in a number of versions (Stefanović Karadžić, 1966, p. 403, 579, 580, 619).

⁴ Unlike Vuk's *Dictionary* from 1818, the supplemented edition from 1852 includes many words denoting corruption: bribe, bribery, to bribe, grafting, to graft etc. (Stefanović Karadžić, 1986, p. 505, 720, 721, 764). In the Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts, we can find the words “bribe” and “to bribe”. The word “bribe” has three meanings. In the first one, bribe means “*money or any other valuable thing as a gift, a reward for winning over someone (commonly someone in power, someone who is influential etc.) in order to fulfil the giver's wish, polite request (most usually in a dishonest and illegal manner)*” (Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language, 1984, p. 646). In the second meaning, bribe is “*the tax paid for transporting goods across the state border, customs duty*” (Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language, 1984, p. 647). In the third meaning, bribe is “*a reward, salary, compensation in general*” (Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language, 1984, p. 647). The verb “to bribe” has two meanings. One is original while the other one is figurative. In the first meaning, “to bribe” is “*by giving bribe, winning /someone/ over for one's own interests, to bribe, to buy, to graft*” (Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language, 1984, p. 644). In the second, figurative meaning, it is “*to win over, to tempt, to cause someone's good mood by flattering, sweet words, gifts, cajoling etc.*” (Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language, 1984, p. 644).

⁵ “The customs are provisions created by experience and habit, which, just as laws, although they have not been written down anywhere, govern the entire life and work of a society... It seems that initially many customs, perhaps their largest art, were habits gained by experience, which suited best, or at least seemed to suit best, general needs of a social community. As such, these habits then entered everyday use until all the members of the community adjusted to them and began seeing them as something necessary. When a human society completely accepts its habits in this manner, when it starts living and working in line with them, then they are no longer habits but *customs*” (Đorđević, 1984a, p. 23). Customs may be either positive or negative. When it comes to corruption, it is when a habit permeates the social life of a community, it becomes a negative custom.

and gaining something. Of course, it was most frequently just for mere survival, and less for the sake of gaining wealth and status. The oppressor knew it very well, and offered a special bribe to those who fought not for mere survival, but also for gaining material wealth and a status position in the Empire. This essentially referred to the acceptance of the oppressor's religion by abandoning Orthodox Christianity and conversion to Islam. It can also be recognized from the fact that those who converted to Islam never stopped speaking Serbian, but the language itself showed what they actually underwent. There was a small number of those who suppressed their own language or completely adopted the oppressor's language after converting to another religion. Even if they learnt the oppressor's language, their descendants and/or next generations usually forgot it, thus completely suppressing the foreign language from their family upbringing.

BRIBING TURKISH RULERS IN SERBIA

Under the influence of Jovan Cvijić, the first Serbian great scientist who possessed the knowledge not only of geography, i.e., natural sciences, but also of humanities, and who introduced a systematic approach in Serbian science after his return from the studies in Vienna, his students, in particular Rista T. Nikolić and Jovan Erdeljanović, dealt with ethnology and left solid ethnological records about certain Serbian regions. Their interest in ethnology was inspired by Cvijić's anthropogeographical research. Erdeljanović also wrote the first ethnology textbook in Serbia (Erdeljanović, 1932). In their ethnological records, they also described in detail negative phenomenon accompanying the Serbian people in the past, as well as in their own era. Their ethnological research constitutes rich materials for studying folk customs, folk costumes, folklore, as well as the social status of inhabitants.

Based on the research of these scientist, it is impossible to completely generalize negative phenomena. Such phenomena had their specific features distinguishing them – each region in Serbia. The perception of bribe and bribery is also related to the living conditions in different regions, as well as the political life of the people living in those regions. The past has a huge effect on it, particularly the slavery period under the Ottoman rule. For example, on the basis of his anthropogeographical research of Krajište and Vlasina, Rista T. Nikolić writes that during the Turkish rule, according to the words of the inhabitants of these regions, people sometimes managed to gain property even quickly and easily. Namely, Turkish potentates, especially the lower-ranked ones, such as *sipahi*, sometimes, because of the large and sparsely populated areas, gave estates to the oppressed people in an unusual and easy way. Most commonly it was related to bribery in the form of gifts in kind. Rista T. Nikolić writes that the inhabitants of those regions used bribery “to extend the village borders at the time when the Turks were determining them” (Nikolić, 2016, p. 113). Sometimes the *sipahi* gave written deeds proving the possession over estates in exchange for “a pair of socks”. This author also says that there are stories “about the possibility of getting the whole village from a Turk in exchange for a pipeful of tobacco!” (Nikolić, 2016, p. 113). Nikolić also describes the method of bribery. When, before the Turkish judge determined a border, one of the villagers shouted “Shave it off”, it was a sign to the judge that he would be given some gifts, i.e., that he would be bribed. The judge would place the border so that the estate could be enlarged. In other words, bribery was not direct, but a silent code was

established for giving “gifts”, which the one in power was clearly told what decision was expected in exchange for bribe (Nikolić, 2016, p. 113). Bribing local Turkish potentates by inhabitants is a typical example of institutional corruption (Joković, 2018, pp. 277-278).

EMERGENCE OF POLITICAL CORRUPTION IN SERBIA

In an election cycle at the beginning of the 20th century, one of our best-known ethnologists, Jovan Erdeljanović, was appointed the president of the electoral committee in the Vlasina region, very interesting in anthropogeographical and geological terms. While performing that duty, as a scientist, he wrote down his observations about the people of the region, particularly about their political beliefs. It is especially characteristic that the people living there always complained about the people having been given too much freedom. Their ideas of politics and political life were dominated by an authoritarian pattern, according to which the authorities should always “hold a stick in their hands” because it is the only way of disciplining voters, in this particular case, of making them know exactly that they should vote for the ruling authorities (Erdeljanović, 2016, p. 534). Erdeljanović wrote that the villagers pointed out that, because of such freedom, everyone “was entitled to vote, even those who could be ‘bought for a coin’. In their words, strict power should be imposed and the people should be disciplined, and everyone who did not obey the authorities should be whipped on the head” (Erdeljanović, 2016, p. 535).

This record has a two-fold meaning: on the one hand, the voters’ awareness of freedom and rights enabling people to bribe voters in elections and thus gain votes; on the other hand, those in power believe that power should question freedom at all costs and even by bribery deriving from such freedom and rights. In that manner, they ask the authorities to suppress by force everything that might be brought to question. Keeping power at all costs means keeping the positions of the voters who are already won over within ruling authorities. They are not concerned about power, but about their own positions ensured by power, which is yet another way of corrupting the voters. The complexity of the situation in the villages of the Vlasina region derived from the fact that the voters supported the Radicals who subsequently divided into two parties. Erdeljanović writes that Radicals who remained loyal to the party in power could even abolish the multi-party system.⁶ Erdeljanović’s examples regarding political freedoms and the voting right in Serbia, including the ideas of Serbian population about politics and political life, may be labelled, in terms of corruption, as a combination of institutional and political corruption (Joković, 2018, pp. 277–280).

In the socio-ethnological research of the life of the Serbs in Banat, Jovan Erdeljanović also collected data about bribing the Turks during their reign in this region. According to

⁶ “I could not wonder enough when I saw it with my own eyes the inverted political notions and concepts were spread among the inhabitants of these distant mountain regions. For example, extremely serious people from both Radical Parties tried to convince me that ‘liberals’ treason dated back to Kosovo’ and that Vuk Branković was a liberal himself; many people told me that the parliament was not for us in Serbia and that the king would abolish it and ‘take law into his own hands’ etc. There is no doubt that such figments of imagination and completely wrong views were spread among the people by unconscientious regional and village political noisemakers” (Erdeljanović, 2016, p. 534).

him, in order to use the state-owned land for their own agriculture and cattle breeding, the villagers bribed the sipahi and thus managed to use the property that did not belong to them. In Erdeljanović's opinion, they benefited from it and lived well at the time (Erdeljanović, 1992, p. 45). This is yet another example illustrating that people in the unfortunate circumstances of oppression, in order to survive and gain something in addition, resorted to dishonest means and bribed their masters. Although these descriptions are part of the dramatic life of the Serbs in unfavourable circumstances and perhaps constitute peripheral or minor segments of their lives, they must be taken into account as something that existed and could always be used, particularly in bad times.

Political corruption in the form of buying votes and influence trading during the election process emerged in Serbia during the 19th century. It continued throughout the first half of the 20th century. At the time when the so-called Vidovdan Constitution was voted for in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1921, the votes of the MPs were bought so as to make the Constitution official. "Corruption in our country between two world wars was not the consequence of an incident, precedent or something related to an individual's moneygrubbing, but it was part of the system established at the time" (Šuvaković, 2011, p. 66). Political corruption from the very beginning of Serbian statehood derives from the rulers' endeavours to persist and to keep power. In that manner, both political and cultural principles created "an unwritten and tacit agreement between political power and citizens, which allowed citizens to violate the law in minor and unsanctioned ways. In return, political and economic elites undermine legality at the highest hierarchical level, and also remain unsanctioned" (Todorović, 2014, p. 95).

PAROCHIAL FORM OF CORRUPTION IN SERBIA – BUYING AND ABDUCTING GIRLS

One of the customs accompanying the lives of Serbs and connected to something that indirectly leads to easy acceptance of something that disturbs the dignity of life, as well as the values such as good, justice and freedom, is the abduction and purchase of girls. Tihomir Đorđević described it in his comprehensive oeuvre, based on the research of Serbian folk customs. Citing the authors who dealt with this issue in the history of humanity, Đorđević indicates that such practice had existed among ancient Indo-European nations, including Slavs, to whom the Serbian people belongs. Đorđević also lists the authors who believe that the abduction of girls had existed before their purchase. Since abduction was considered a type of damage, with the passage of time it became common to compensate for such damage to a certain extent. Namely, in order to mitigate damage, it was necessary to strike a deal implying that the abductor should or must pay for the incurred damage.

Gradually, the payment of damage was transformed into a peaceful exit from a great danger and potentially harsh consequences of abduction, and that is how the custom of purchase came into existence. T. Đorđević believes that these two customs – abduction and purchase – in the Serbian people emerged concurrently, and not one before the other, i.e., first abduction, and then purchase. Đorđević points out that it is difficult to determine how "the earliest people got married" (Đorđević, 1984a, p. 174). In any case, it is indisputable that

in primitive societies, a woman was “a necessity that could not be lived without” (Đorđević, 1984a, p. 174). To satisfy that necessity, these two methods and/or customs were developed. It is also indisputable that women or girls became a value – not only general, but useful one. That value is two-fold: to the family of a woman’s birth, growth and development, as well as to those who are interested in her as a necessity. Tihomir Đorđević writes as follows:

“The compensation for her need not be given only in the event of abduction, but also when she is given away peacefully. In the end, this view is also supported by the fact that purchase and abduction occurred due to two different causes: purchase when a deal was made, and abduction when a deal was quite unlikely” (Đorđević, 1984a, p. 175).

These customs affected negatively gender equality and, at the same time, encouraged various types of lawlessness, i.e., illegal acts. To get hold of a woman, men applied different methods in the sale and purchase agreements. That include actual extortions, and even enslaving. Purchase included exchange in kind, payment in cash, as well as different forms of compensation, whereas those who were obliged to compensate happened to be in a kind of slavery. Moreover, due to the sale and purchase, many girls were unmarried or had children without being accepted, which was a terrible offense both to them and their families. Such offense sometimes caused terrible disapprovals and sanctions in social and moral terms. From this sale and purchase, mediation roles were gradually introduced, in which mediators bribed and then managed to get a share of something that had already been agreed, particularly in those cases when several families were interested in the same girl.

In Serbia, at the beginning of the formation of the modern Serbian state, it assumed such proportions that even the authorities intervened in the custom of buying girls. This primarily referred to the prices demanded by the parents who were selling their daughters. T. Đorđević quotes Vuk Karadžić’s record that would-be grooms were asked to give such sums that the poor ones could never get married. For these reasons, Karadžić issued an order that “no more than one ducat could be asked for the purchase of a woman and/or girl” (Đorđević, 1984a, p. 176). This was the original order by Karadžić: “He who wants to marry a girl must not take more than twelve Groschen for her, as it has been stipulated. He who takes more will lose everything, and all his money will go to the state treasury, while he will be punished” (Đorđević, 1984a, pp. 176-177). Đorđević states that girls were bought even in Vojvodina, which was considered a more cultural and developed region. There were total extremes applied in such purchase. He quotes Notašević’s words warning of the collapse of the Serbian nation in Austria. According to Notašević, buying girls is yet another example of that collapse. Its extent is proved by the example that, if the parents selling their daughter notice that the other side liked the girl, “they will skin those people that they will never forget it as long as they live” (Đorđević, 1984a, p. 178). Purchase often included haggling, so that sometimes the seller and the buyer found a solution that suited both of them.

Abducting and buying girls in Serbia as mentioned by Tihomir Đorđević are a typical example of the parochial type of corruption (Joković, 2018, pp. 276-277). The parochial type is related to yet another harmful social phenomenon that strongly affects the survival of corruption – blackmail. In the blackmailing part, a huge role was played by those with the status of mediators. In the subsequent development of Serbia, all these examples will become examples of the use of corruption, both for institutional and political purposes.

SOCIAL TYPES AND CORRUPTION

Tihomir Đorđević made a typology of social types based on economic life. He distinguished four types: „*simple, uniform, sprinkled and mixed*”, but he also singled out yet another type he considered the widest-spread one and called it a *broken type* (Đorđević, 1984b, p. 248). The broken type was made by the disturbances caused by overlapping, i.e., mixing of the above-listed types. It happened most often when people moved from one region to another. Relocation implied huge disturbances, including those in relation to the former way of life and customs. The consequence of arriving in a new environment is not only the weakening of the former pattern of live, but also the acceptance of the new one, which is difficult and people had to take time to adapt to the new forms appropriate to new living circumstances. Đorđević writes that:

“In the new land, minor separatism, non-limitation, no general common obligation, selfish interests of small communities, or even individuals, arise among groups. Consequently, those matters in many cases become a habit and a new characteristic, regardless of whether they suit the general need and general good” (Đorđević, 1984b, p. 265).

One of the phenomena typical of this broken type is the connection among bad people who, once they get organized in the places of their destination, tend to appoint a young man for the leader or president of the village or small town, and then, on such basis, blackmail that young man and keep him in their hands. He will not apply legal norms to various types of fraud and abuse. They also include thefts of the thieves protected by the appointed “president or leader” (Đorđević, 1984b, p. 268). It is a special kind of bribing people and then blackmailing them, from which he can disentangle himself. T. Đorđević believes that such turmoil accompanying the Serbian society should be accelerated and through acceleration regulate the unregulated state. According to him:

“Turmoil, just like any other fermentation in nature, would end by itself, but it takes time. In addition, if left to itself, no one knows how it would be performed. Advanced humanity accelerates social turmoil in line with its own needs and with artificial means: culture of all kinds and even more economy. The application of these means in our country can take us to the desired goal” (Đorđević, 1984b, p. 272).

Đorđević’s observation is one century old and shows the state of the Serbian society in his era. Much of what he observed is taking place in Serbia today, a hundred years later. In order to accelerate matters, it is necessary to have awareness, particularly of political elites, as well as of elite knowledge, that unsettled conditions can be accelerated and achieve a better and more appropriate, as well as more stable social life. When it comes to negative social phenomena, including corruption, it is necessary, on the basis of what Đorđević wrote, to accelerate the combat against them in a normative manner, by establishing the rule of law, as well as in a cultural manner, by raising professional culture and the level of culture of the entire population. Nowadays we also observe attempts of acceleration accepted by citizens, but the ones responsible for the complete implementation were not at that level. That is the reason why old negative patterns and experience deriving from them still persist and put up strong resistance.

In his research, ethnologist Jeremija M. Pavlović recorded plenty of data about the people's life, particularly in the central part of Šumadija, in the valley of the Jasenica River, which includes larger settlements such as Smederevska Palanka, Topola, Arandelovac and Velika Plana. This treasury also contains data referring to the negative side of the life of the people in that part of Šumadija. For example, he recorded the song sung by Petronije Prodanović, an elderly man from Blaznava, near Rudnik. In that song, Prodanović points out the relationship of people towards the nearest ones and states that brothers are backstabbing each other, i.e., they are prepared for various frauds, deceptions and, if necessary, terrible swindles, and even sending someone to prison. This is what Prodanović sings about: "Everything that is someone else's, is forbidden. / We grab something that is not ours most, brothers / Not even calling it theft. / That has always been done among us here" (Pavlović, 2011, p. 291). Namely, these bad characteristics show the readiness of the people in that region to use different dishonourable means, that they are prepared to rob, steal and anything bringing them personal gain. Although he does not mention bribe and bribery directly, he does not say that these people are not susceptible to it. Nothing is sacred to the people ready to resort to prohibited acts. Prodanović goes on with his song: "Day has passed by and night has arrived. / This man is going to rob his godfather. / That is a sin in God's eyes, brothers. / That is a disgrace and shame for us. / There is no faith or soul in it" (Pavlović, 2011, p. 291).

Jeremija M. Pavlović also wrote down something that prevailed in the event of various purchases, where people were often prepared to deceive others. Such frauds were accompanied by various kinds of deals so as to make them legally approved. To achieve that, con men were ready to deal with such jobs in inns instead of script rooms, where inn owners were mediators. Inn owners, being mediators, brought registrars who verified those agreements. It was presented to villagers as something that called for bribe, and the common phrase for it was "to put the feather in ink" (Pavlović, 2011, p. 402). This is an example of the language processing of bribery through the search for the familiar-sounding words that had a facilitating effect on the ones who were giving bribe, as well as to the bribed ones. Direct words were avoided; everything was done in the hints of indirect speech.

The extent to which corruption permeated the ruling power, particularly in smaller places, is illustrated by J. Pavlović in the examples, mainly of clerks. Therefore, he states that the captain used the opportunity to help the people with everything that was necessary, but only provided that he was given an appropriate fee for the service. Pavlović writes as follows: "The one who gives the captain an ox or a cow will be exempted from military service and one who is poor, will have to do military service" (Pavlović, 2011, p. 456). This shows that bribery does not destroy only legality, but also causes injustices directly related to the people's social status. Therefore, corruption stratifies people, allowing the powerful ones to fulfil different needs and interests, while those without power are subject to the law and their needs or interests often remain unfulfilled. Even when they are legally substantiated.

Examining the relationship between the people and politics, Jeremija Pavlović observes that the villagers from this part of Šumadija see politics as an opportunity for speculation and accomplishment of personal interests. Even when they fight for the position of the village leader, they think of the wood they will be able to cut down uncontrollably and thus make a personal gain. When the villagers vote for MPs, they most often choose the ones who will

be ready to meet their interests, primarily help them in solving various disputes in which they are the defaulting parties. Pavlovic observes villagers' tendency to see politics and/or political party life not as something that should contribute to general benefit, but only to personal benefit. That is why it is absolutely normal for them to go from one political party to another. When one party is beaten in the election, they easily leave its membership and go to the party that won the election., It is also characteristic that family affairs are organized in such a manner that its members become members of different parties, most commonly because, in case things go down the hill, the member of the family who is in the ruling party will help other family members who did not manage to come to power. That is a purely self-interested way of understanding politics and political life. From such perspective and practice, readiness derives to use any available means only to make gain or to avoid harm. This approach to politics encourages the people to resort easily to illegal means when meeting their needs. In this case, self-interest is something that is appreciated most highly. J. Pavlović writes: "The villager goes from one party to another as soon as he seen that his own interests are being affected" (Pavlović, 2011, p. 514). Interests, and not their worldviews, orientations and ideologies, are what takes and motivates them to participate in politics. That is why they easily change political parties. Unfortunately, this has been preserved and is still practised in the modern political life in Serbia.

Jeremija Pavlović's research shows exactly, when speaking of corruption, that it is a combination of institutional and political corruption (Joković, 2018, pp. 277-280). The foundation of this corruption is the personal interest that dominated a large number of Serbian inhabitants in the period described and researched by Pavlović. It is particularly pronounced within political corruption, influence trading, as well as "buying" those who were elected by the inhabitants to represent the at different levels of power.

DISAPPROVAL AND JUSTIFICATION OF CORRUPTION IN THE SERBIAN NATIONAL TRADITION

Ethnologist Dragomir Antonić emphasizes that receiving bribe is disapproved of in Serbian national tradition. Such disapproval particularly marks the bribe recipient. In national tradition, the bribe recipient is marked as a greedy and insatiable person who takes bribe not out of necessity, but out of pure greed (Antonić, 2001, p. 26). However, Antonić points out that the relationship towards bribe in national tradition is divided depending on each individual case. There is a deeply-rooted opinion that it is possible to justify someone who concludes that bribe is the only way of acting when he/she has to tend to their needs. In other words, national tradition does not disapprove of it. Moreover, it does not disapprove of the acceleration of a decision that will fulfil an individual's need, wish or interest. It is justified by experience deriving from the relationship between an individual and authorities: those who represent power tend to postpone reaching a solution or giving a certificate, which causes harm to the one who asks for it and is entitled to ask for it. In that case, bribery is not disapproved of. The fear from postponement or clerks' retaliation in national tradition is, according to Antonić, contained in the proverb: "You can't kick against the pricks" (Antonić, 2001, p. 26). That is an example showing an individual that

if he/she wants to complain against the person postponing making a decision or solution, he/she may face consequences.

This is how special defensive culture is created in which individuals justify themselves by being powerless in the face of the authorities, particularly when it is the state administration. Another example supplied by Dragomir Antonić that recommends bribery instead of disapproving of it is the matter of time and frequent visits in order to have one's request resolved. This especially refers to those environments where the administrative centre is located in one place and serves for performing all administrative affairs for the residents of the neighbouring places (Antonić, 2001, p. 26). D. Antonić says that the villagers tend to rationalize bribery by concluding that it is better to bribe someone than go multiple times to get something that they will get anyway – they do not want to lose too much time and incur unnecessary costs. Antonić believes that this way of approaching bribery has been long present in national tradition and that it is difficult to eradicate. In his opinion, it has become “part of folklore, and everyday phenomenon” (Antonić, 2001, p. 27).

The bad experience that those who ask for or offer bribe will not be sanctioned at all creates an idea in people's minds, which is contained in the proverb: “A thief does not steal from another thief” (Stefanović Karadžić, 1987, p. 75). In addition, there is a saying: “Everyone is doing that way” (Antonić, 2001, p. 27). This saying, among other things, should prevent the one giving bribe from feeling qualms of conscience. According to D. Antonić, bribery creates a habit that any job can be done more easily if it is “greased” (Antonić, 2001, p. 27). To avoid words “bribe” and “bribery” in our own time, according to Dragomir Antonić, there are some new sentences created to mitigate a dishonest act. Therefore, people say: “Finish that job for me and I'll treat you” (Antonić, 2001, p. 27). A treat is a euphemism for bribery. Shifting the meaning creates an impression among people that they have done something less dishonourable because “treat” and “treating someone to something” refer to a noble characteristic of a man who is always ready to give something to others. In this euphemistic context, even these noble words are discredited and placed into something that belongs to illegal or even criminal acts. The misuse of these noble words, according to D. Antonić, will continue the “situation in which descendants will speak the language of their forefathers, but the meaning of their words will be opposite to the original meaning. The word “bribe” will be lost, just as the word “discretion” has disappeared, but corruption will remain” (Antonić, 2001, p. 27). Dragomir Antonić believes that bribe and bribery have persisted in the national tradition also because of the centuries-long experience that seeking or achieving justice is not only expensive, but can also backfire and cause even worse harm to the man.

CONCLUSION

Bribe and bribery have persisted because, based on experience, the starting point has always been that there is a worse evil than the current one. It introduces a pragmatic approach, so people accept evil by measuring it and they think that they will more easily cope with a minor evil when they compare it to the major one that might easily affect them. This is a tragic fact and experience that helps bribe and bribery and/or corruption to persist in our country. This enters the frame of mind that is transferred from one generation to another, which can

be stopped only by the application of a radical measure. Namely, it is the establishment of the law authority, i.e., the complete implementation of the rule of law in everyday life.

The socio-ethnological records show that corruption and/or bribery came into existence as a consequence of human greed existing, as a possibility, in the human nature, but also of unfavourable circumstances that have accumulated as experience and shaped negative patterns of behaviour transferred from one generation to another. Whenever people were affected by difficult living circumstances and injustice, they would, on the basis of their ancestors' experience, try to resolve them in their own way. No matter how much people in Serbia have been against corruption and/or affected by corruption, they have still searched for ways to resort to it in troublesome times and resolve their problems. Those problems are of existential nature as well, i.e., a matter of survival, but also greed overwhelming some people. That is why the worst affected ones have also found reasons and rationalization for resorting to corruption. In addition, they found moral justifications too. One of moral approaches has somewhat justified their acts and that is a practical approach to morality. According to that approach, it is permitted to use something dishonest if we encounter a huge and dangerous evil (Čupić, 2002, p. 69). In other words, something dishonest and harmful is recommended to prevent something much worse and more dangerous.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА:

- Antonić, D. (2001). Corruption and Bribe in Serbian National Tradition. In: D. Antoniće et al. (ed.) *Corruption in Serbia* (25–31). Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije. [In Serbian]
- Čupić, Č. (2002). *Sociology: Structure, Culture, Rule*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa. [In Serbian]
- Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language*, book XII. (1984). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik SANU. [In Serbian]
- Đorđević, T. (1984a). *Our People's Life*, vol. 1. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Đorđević, T. (1984b). *Our People's Life*, vol. 4. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Erdeljanović, J. (1932). *Basics of Ethnology*. Beograd: Zadruga profesorskog društva. [In Serbian]
- Erdeljanović, J. (1992). *Serbs in Banat*. Novi Sad: Matica srpska, Prometej. [In Serbian]
- Erdeljanović, J. (2016). From the election in the Vlasina region. In: B. Čeliković (ed.) *Vlasina i Krajište: settlements, origin of the people, customs* (509–536). Beograd: Službeni glasnik, SANU. [In Serbian]
- Génaux, M. (2007). Early Modern Corruption in English and French Fields of Vision. In: J. Heidenheimer, M. Johnston (eds.), *Political Corruption: concepts and contexts* (107–121). New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Joković, M. (2018). Typologies of Corruption. *Srpska politička misao*, vol. 62 (4), 267–284. <https://doi.org/10.22182/spm.6242018.13> [In Serbian]
- Nikolić, R. T. (2016). Krajište and Vlasina. In: B. Čeliković (ed.) *Vlasina and Krajište: settlements, origin of the people, customs* (47–494). Beograd: Službeni glasnik, SANU. [In Serbian]

- Pavlović, J. M. (2011). Life and Folk Customs in Kragujevac Jasenica, Šumadija. In: B. Čeliković (ed.) *settlements, origin of the people, customs (275–556)*. Beograd: Službeni glasnik, SANU. [In Serbian]
- Stefanović Karadžić, V. (1966). *Serbian Dictionary 1818*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Stefanović Karadžić, V. (1986). *Serbian Dictionary 1852*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Stefanović Karadžić, V. (1987). *Serbian Folk Proverbs*, Collected Works of Vuk Karadžić, book 9. Beograd: Prosveta. [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2011). Corruption and Political Parties in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. *NBP. Nauka, bezbednost, policija*, 16 (1), 57–68. Available at <https://nbp.kpu.edu.rs/all-issues/#1616743916072-feddae5a-075e>. [In Serbian]
- Todorović, Z. (2014). Corruption in Serbia – Historical-cultural Aspects. *Bezbednost*, vol. 56(1), 88–103. DOI: [10.5937/bezbednost1401088T](https://doi.org/10.5937/bezbednost1401088T). [In Serbian]